

УДК 331.12

О.І. Воробйова

РЕГІОНАЛЬНИЙ РИНОК ПРАЦІ: СУТНІСТЬ ТА УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Ринок праці є важливою складовою всієї ринкової системи господарювання. Він є одним з типів ринків за економічним призначенням. В.М. Пелюх виділяє, крім ринку праці, такі типи ринків: ринок засобів виробництва, ринок продуктів (предметів споживання), фінансовий ринок (ринок позичкових капіталів), ринок послуг (освітніх, побутових, медичних і т.п.), ринок технологій, ринок інформації, ринок духовних благ [1, с. 5].

Перед тим як дослідити економічну сутність категорії “регіональний ринок праці” та визначити умови його функціонування, треба спочатку розглянути такі категорії, як “ринок” та “сукупний ринок праці”. Як відзначає Махсма М.Б.: “Політична економія виділяє чотири напрями у визначенні ринку. Перший напрям представлений науковцями, які під ринком розуміють простір, місце, сферу збуту товарів. Представники другого напрямку визначають ринок як сукупність продавців і покупців, третього – як сукупність товарно-грошових відносин, спосіб координації дій учасників, або як сферу зв'язків товаровиробників. Вчені четвертого напрямку вбачають у ринку механізм, технологію здійснення обміну і розподілу товарів” [2, с. 4].

На нашу думку, більш точніше визначення категорії “ринок” наведено у підручнику за редакцією професора Базилевича В.Д.: “Ринок – система економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів та послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно-грошових і фінансово-кредитних механізмів” [3, с. 184].

Проте, як зазначає Брєвнов А.А.: “Визначення ринка ще не розкриває всього змісту цього поняття. Сутність ринку характеризують наступні основні риси:

- ринок передбачає наявність товару;
- ринок передбачає наявність розвиненої і стійкої грошової системи;
- ринок передбачає самостійність і добровільність дій господарюючих суб'єктів, свободу угод і договорів;
- при усій стихійності ринок підпорядковується дії законів: вартості, конкуренції, попиту та пропозиції;
- в особистій зацікавленості передбачається стимулюючий ефект ринка продавців і покупців;
- ринок передбачає повну матеріальну відповідальність усіх учасників за результати своєї діяльності;
- ринок передбачає встановлення вільних ринкових цін, що формуються під впливом попиту та пропозиції;
- ринок передбачає відкритість щодо світового господарства, при якому регіональний ринок є часткою національного, а національний – часткою світового ринку;
- ринок передбачає наявність зовнішніх чинників, що сприяють його розвитку;
- ринок формує такий тип людини, який у свої моральні норми включає також ринкову етику” [4, с. 210-211].

Встановлені ознаки ринку, на нашу думку, справедливі також для окремих його сегментів, у тому числі для ринку праці.

Переходячи від визначення загального поняття “ринку” до сутності ринку праці необхідно вказати, що питаннями ринку праці (робочої сили) займалась значна кількість учених. Проте в їхніх дослідженнях у меншій мірі розглядаються питання сутності “регіонального ринку праці”. А втім, регіональний ринок праці є важливою складовою національного ринку праці та суттєво впливає на розвиток соціально-економічної системи регіону та країни. Тому основною метою статті є уточнення сутності поняття “регіональний ринок праці” та встановлення сучасних умов його функціонування.

Досліджуючи категорію “регіональний ринок праці”, перш за все необхідно визначити сутність загального поняття “ринок праці”. В сучасній економічній літературі існують безліч визначень поняття “ринок праці”. Найчастіше його формулюють як “систему суспільних відносин з погодженням інтересів роботодавців і найманих робітників” [5, с. 122].

Проте, ринок праці відіграє важливу роль у забезпеченні безперервності процесу відтворення такого важливого для суспільства товару, як робоча сила. Саме в цьому, на думку Махсми М.Б.,

полягає економічна сутність ринкових процесів. А тому сутність ринку праці вона визначає як “складну систему економічних відносин з приводу обміну індивідуальної здатності до праці на фонд життєвих благ, необхідних для відтворення робочої сили та розміщення працівника в системі суспільного поділу праці за законами товарного виробництва та обігу” [2, с. 5]. Таке визначення загального поняття “ринок праці” є не зовсім вдосконалене. По-перше, ринок праці – це не тільки економічні, але і значні соціально-трудова відносини, що пов'язані з суспільним і духовним розвитком працюючої людини. По-друге, у наведеному визначенні не достатньо розкрита мотиваційна обумовленість участі людини на ринку праці. По-третє, у визначенні не зовсім враховуються національні традиції та ментальність індивідів у розвитку ринку праці та особливості його створення в регіональному аспекті.

Таким чином, наведене визначення сукупного ринку праці потребує деякого уточнення. Це уточнення повинно базуватися на принципових ознаках сукупного ринку праці та наведених вище зауваженнях до визначення категорії “загальний ринок праці”.

В економічній літературі виділяють різні принципові ознаки сукупного ринку праці. Так, Лукашевич В.М. виділяє чотири характерні ознаки щодо сукупного ринку праці: “По-перше, це сукупність економічних відносин між попитом та пропозицією робочої сили. По-друге, місце працевлаштування, перехрестя різних економічних та соціальних інтересів і функцій. По-третє, із позицій підприємця, це поле взаємовідносин його співробітників. По-четверте – механізм, що забезпечує погодження ціни та умов праці між роботодавцями та працівниками, що наймаються” [6, с. 72].

Виділені їм ознаки, на нашу думку, теж потребують деякого уточнення. Так, на наш погляд, перша ознака сукупного ринку праці пов'язана не тільки з сукупними економічними відносинами між попитом і пропозицією робочої сили, але ще з соціально-трудова відносинами, що суттєво відрізняються від суто економічних відносин. Третя ознака ринку праці фактично розглядається з позиції підприємця (роботодавця), що не зовсім правомірне. Ринок праці - це поле взаємовідносин як окремих роботодавців, так і окремих працівників, між якими виникають різні стосунки, протиріччя, індивідуальні та колективні інтереси тощо. Четверта ознака ринку праці – це не просто механізм, що забезпечує погодження ціни та умов праці, скоріше – це дуже складний організаційно-економічний, фінансово-економічний та соціально-економічний механізм, який забезпечує не тільки погодження ціни та умов праці, але й соціально-економічні, соціально-трудова та інші стосунки між роботодавцями та працівниками, між різними роботодавцями і різними працівниками як в індивідуальному плані, так і в межах усього суспільства як загального поля працевлаштування.

Виходячи з цих принципових зауважень, нами пропонується виділити наступні характерні ознаки сукупного ринку праці. По-перше, це сукупність соціально-економічних та соціально-трудова відносин, що виникають в суспільстві в умовах взаємодії роботодавців і робітників, що наймаються, та державних органів, які повинні регулювати ці взаємовідносини. По-друге, це сукупність юридичних та фізичних осіб, які взаємодіють між собою як основні суб'єкти з їхніми фінансово-економічними та соціальними інтересами і бажаннями, можливостями і потребами. По-третє, це поле конкуренції між роботодавцями за кращого робітника, конкуренції між робітниками за кращі умови і ціну праці, а також людяність з боку роботодавця. По-четверте, це організаційно-економічний та фінансово-економічний механізм, який забезпечує не тільки погодження ціни і умов праці, але ще й відповідні соціальні та інші стосунки між роботодавцями і робітниками, що підпадають під поняття людяність у індивідуальних та колективних стосунках. По-п'яте, це поле, де ураховується регіональне розміщення володарів робочої сили, національні традиції країни та окремих груп населення, закони ринкового поділу праці, а також сучасні міграційні процеси.

Виходячи з уточнених принципових ознак поняття сукупного ринку праці, можливо його визначити таким чином. Сукупний ринок праці – це складна динамічна система соціально-економічних та соціально-трудова відносин, яка формується в суспільстві з приводу обміну індивідуальної здатності до праці фізичної особи на відповідні умови та грошово-матеріальні цінності, які необхідні для повного відтворення робочої сили працівника та забезпечення життєдіяльності його родині, з урахуванням регіонального розміщення робітників, національних традицій та поділу праці у відповідності з законами ринкової економіки і міграційних процесів. Уточнене визначення сукупного ринку праці дає підстави для формулювання сутності категорії “регіональний ринок праці”.

Безумовно, регіональний ринок праці – це складова частина загального ринку праці. При цьому на регіональному ринку праці повинні діяти усі принципові ознаки, що і на сукупному ринку праці. Проте, для регіонального ринку праці, можливо виділити специфічні ознаки. По-перше, це поле, де взаємодіють як місцеві, так зовнішні роботодавці та робітники, що з одного боку ускладнює систему

взаємовідносин, сприяє підвищенню конкуренції, а з іншого боку – позитивно або негативно впливає на умови праці та ціну робочої сили. По-друге, це поле, де географічні та природні умови впливають найбільшим чином. По-третє, це поле, де національні, ментальні та релігійні аспекти суттєво впливають на вибір працівників і роботодавців. По-четверте, особливості видів економічної діяльності в регіонах суттєво впливають на можливості робітників реалізувати свої фізичні та розумові здібності. Таким чином, виходячи з того, що регіональний ринок праці є частиною сукупного ринку праці, та з урахуванням запропонованих специфічних ознак регіонального ринку, його сутність можливо визначити як частину сукупного ринку праці, яка у своєму функціонуванні базується на загальних та специфічних принципових ознаках і особливостях розвитку регіону.

Регіональний ринок праці охоплює всіх здатних працювати: як зайнятих, так і не зайнятих найманною працею, але які хочуть працювати. Регіональний ринок – це ринок, який дає можливості робітнику знайти собі місце працевлаштування у відповідності зі своїми здібностями, інтересами, умовами та матеріальним забезпеченням.

Основою регіонального ринку праці є економічно активне населення у віці з 15 до 70 років, до якого відносять як тих, що зайняті економічною діяльністю, так і безробітних, що бажають працювати. Загальний обсяг економічно активного населення залежить від кількості мешканців регіону та вікової структури цього населення.

Аналіз сучасного регіонального ринку праці за кількістю та структурою економічно активного населення за регіонами України дає підстави стверджувати, що в країні склалась приблизно однакова структура населення, хоча кількісно регіони відрізняються за загальною величиною населення (табл. 1) [7].

Таблиця 1. Динаміка змін частки економічно активного населення за регіонами України (2000 – 2005 рр.)

	2000 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.	
	тис. чол.	% до населення у віці 15-70 років	тис. чол.	% до населення у віці 15-70 років	тис. чол.	% до населення у віці 15-70 років	тис. чол.	% до населення у віці 15-70 років
Україна – всього	22830,8	63,2	22171,3	61,8	22202,4	62,0	22280,8	62,2
1. м. Київ	1333,3	66,2	1403,0	67,7	1416,4	67,4	1412,6	66,2
2. Чернігівська обл.	586,9	64,8	582,3	66,3	559,4	64,2	562,3	64,9
3. Закарпатська обл.	569,6	62,9	592,9	64,9	586,0	63,9	592,3	64,5
4. Житомирська обл.	624,8	61,9	575,6	58,0	632,4	64,0	632,5	64,2
5. Хмельницька обл.	652,7	63,0	623,1	61,2	644,9	63,6	641,9	63,4
6. Миколаївська обл.	586,4	61,8	580,9	61,5	598,5	63,5	595,0	63,2
7. Черкаська обл.	605,9	59,3	604,6	59,7	633,7	62,5	641,6	63,2
8. Волинська обл.	540,0	72,0	513,2	68,4	475,1	63,5	471,8	63,1
9. Херсонська обл.	556,4	62,8	517,4	59,2	535,1	61,4	548,9	63,1
10. Сумська обл.	603,5	62,6	630,8	66,7	597,0	63,4	591,2	63,0
11. Полтавська обл.	748,2	62,5	722,8	61,1	723,6	61,2	744,5	62,9
12. Київська обл.	847,2	62,8	819,4	61,0	833,5	62,0	846,9	62,8
13. м. Севастополь	138,5	64,1	160,5	60,5	186,8	63,1	186,7	62,7
14. Донецька обл.	2383,5	63,8	2253,9	61,6	2250,4	61,9	2265,1	62,6
15. Харківська обл.	1463,5	65,9	1438,8	65,1	1396,3	63,0	1388,8	62,5
16. Запорізька обл.	924,4	62,7	884,2	60,8	896,1	61,7	908,3	62,4
17. АР Крим	989,8	61,2	989,9	63,1	966,4	62,8	958,7	62,2
18. Кіровоградська обл.	511,1	61,5	504,4	61,8	499,3	61,4	501,5	61,9
19. Вінницька обл.	919,1	72,1	869,2	69,0	783,2	62,4	775,4	61,8
20. Дніпропетровська обл.	1735,8	63,7	1711,1	63,5	1659,1	61,6	1665,7	61,8
21. Львівська обл.	1249,5	65,2	1192,4	62,5	1174,5	61,6	1167,0	61,2
22. Рівненська обл.	491,7	59,2	483,4	57,9	500,1	59,9	511,1	61,2
23. Чернівецька обл.	354,0	53,6	359,8	54,2	402,5	60,6	401,2	60,4
24. Луганська обл.	1135,3	57,5	1078,4	56,0	1122,9	58,7	1143,2	60,1
25. Одеська обл.	1151,3	62,1	1111,3	60,0	1117,0	60,4	1086,4	58,7
26. Тернопільська обл.	475,1	58,1	430,2	52,9	440,3	54,3	467,4	57,9
27. Івано-Франківська обл.	653,3	64,6	537,8	53,1	571,9	56,5	572,8	56,5

З 2000 р. питома вага економічно активного населення регіонів України скоротилась на 1%. Суттєві зміни частки економічно активного населення були відмічені у Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях.

Ранжування регіонів за питомою вагою економічно активного населення в 2005 р. показує, що найбільший відсоток економічно активного населення у м. Києві та Чернігівській, Закарпатській,

Житомирській, Хмельницькій, Миколаївській, Черкаській, Волинській, Херсонській та Сумській областях. Водночас найменша питома вага економічно активного населення в Івано-Франківській, Тернопільській, Одеській, Луганській, Чернівецькій, Рівненській та Львівській областях. АР Крим посідає в цьому ряду 17 місце, з показником 62,2%, що дорівнює середньому показнику в Україні.

Досліджуючи регіональні ринки праці, необхідно вказати, що економічно активне населення складає основу пропозиції праці. Водночас реальна зайнятість населення у регіонах фактично складає ту частину регіонального ринку праці, що задовольняє попит (табл. 2) [7].

Таблиця 2. Динаміка зайнятого населення за регіонами України (2000 – 2005 рр.)

	2000 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.	
	тис. чол.	% до населення у віці 15-70 років	тис. чол.	% до населення у віці 15-70 років	тис. чол.	% до населення у віці 15-70 років	тис. чол.	% до населення у віці 15-70 років
Україна – всього	20175,0	55,8	20163,3	56,2	20295,7	56,7	20680,0	57,7
1. м. Київ	1218,3	60,5	1334,9	64,4	1348,9	64,2	1352,0	63,3
2. м. Севастополь	118,2	54,7	141,7	53,4	176,6	59,7	180,4	60,6
3. Закарпатська обл.	503,3	55,6	551,2	60,3	537,8	58,7	551,0	60,0
4. Чернігівська обл.	520,5	57,5	523,0	59,6	506,1	58,1	517,9	59,8
5. АР Крим	909,9	56,2	931,8	59,4	899,7	58,5	906,1	58,7
6. Донецька обл.	2153,2	57,6	2074,2	56,7	2086,0	57,4	2124,9	58,7
7. Київська обл.	739,0	54,8	739,0	55,1	764,4	56,8	791,0	58,6
8. Дніпропетровська обл.	1534,3	56,3	1585,1	58,8	1554,7	57,8	1573,8	58,4
9. Харківська обл.	1272,4	57,3	1301,5	58,9	1285,7	58,0	1297,2	58,4
10. Полтавська обл.	672,3	56,2	662,8	56,0	670,3	56,7	690,3	58,3
11. Запорізька обл.	807,4	54,8	793,0	54,5	824,8	56,8	846,0	58,2
12. Сумська обл.	513,8	53,3	556,3	58,9	534,4	56,7	546,0	58,1
13. Житомирська обл.	548,0	54,3	502,7	50,6	561,6	56,8	570,6	57,9
14. Хмельницька обл.	562,9	54,4	543,1	53,3	573,6	56,6	586,0	57,9
15. Вінницька обл.	839,4	65,9	821,0	65,1	720,8	57,4	723,0	57,6
16. Волинська обл.	486,2	64,8	452,7	60,4	423,9	56,7	429,9	57,5
17. Херсонська обл.	479,3	54,1	456,4	52,2	477,6	54,8	499,9	57,5
18. Миколаївська обл.	501,0	52,8	506,6	53,7	534,7	56,7	539,8	57,3
19. Черкаська обл.	534,9	52,3	538,1	53,2	561,1	55,4	578,7	57,0
20. Кіровоградська обл.	435,2	52,4	545,9	55,7	444,5	54,6	457,5	56,5
21. Львівська обл.	1082,7	56,5	1069,4	56,0	1057,0	55,4	1064,6	55,8
22. Одеська обл.	1015,0	54,7	1051,7	56,8	1039,4	56,2	1028,1	55,6
23. Луганська обл.	1008,3	51,1	978,7	50,8	1019,8	53,3	1054,4	55,4
24. Рівненська обл.	431,8	52,0	422,7	50,7	437,4	52,4	461,6	55,2
25. Чернівецька обл.	293,6	44,5	323,5	48,8	353,4	53,2	361,7	54,5
26. Тернопільська обл.	409,4	50,1	374,1	46,0	387,7	47,8	425,1	52,6
27. Івано-Франківська обл.	584,7	57,8	473,2	46,7	513,5	50,7	522,5	51,6

В Україні рівень зайнятості сягає 57,7% населення у віці 15-70 років. Більшість населення країни зайнято відповідною працею. Водночас треба вказати, що в різних регіонах країни рівень зайнятості помітно коливався. За даними табл. 2, найбільша питома вага зайнятості населення припадала на м. Київ та м. Севастополь, а також Закарпатську, Чернігівську області та АР Крим. Найменша, за відсотковим відношенням, зайнятість була помічена в Чернівецькій, Тернопільській та Івано-Франківській областях.

Щоб ефективно функціонував регіональний ринок праці, необхідно в регіонах створити відповідні умови. Такими умовами повинні бути:

- регіональна конкуренція між власниками робочої сили за право зайняти краще робоче місце, та між роботодавцями за залучення більш кваліфікованої та відповідальної особи, що пропонує власну працю;
- самостійність і незалежність продавця і покупця робочої сили, які діють у відповідності з загальним трудовим законодавством країни та особистими його аспектами у регіоні;
- рівновага на регіональному ринку праці між робочими місцями, пропозицією робочої сили та загальною сумою заробітної плати;
- відносини на регіональному ринку праці повинні формуватися на засадах договорів та угод між рівноправними партнерами;
- створення об'єднань роботодавців і робітників для захисту своїх інтересів;

- прагнення робітників продати свою працю найдорожче, а роботодавців – купити найдешевше;
- взаємозв'язок регіонального ринку праці з національним і світовим ринками праці.

На сучасному регіональному ринку праці АР Крим формується ряд тенденцій відносно попиту та пропозиції робочої сили. По-перше, зростає попит на кваліфікованих робочих та зменшується потреба у службовцях. По-друге, працівники, як робочі, так і службовці прагнуть продати як можливо дорожче свою робочу силу, а роботодавці ще не готові купувати її за законами ринкової економіки, тобто на рівні, якій відповідає сучасним умовам ціноутворення на загальному ринку праці. По-третє, скорочується пропозиція на висококваліфіковані кадри робочих спеціальностей, особливо в будівництві, промисловості, сільському господарстві, що суттєво погіршує ситуацію на ринку праці регіону. По-четверте, на регіональному ринку праці спостерігається значний відтік робітників у найбільш працездатному віці 20-50 років. По-п'яте, зростає кількість працівників, які мають відповідну освіту, але не можуть виконувати професійні обов'язки через свою низьку професійну кваліфікацію.

Таким чином, дослідження сутності й умов функціонування регіонального ринку праці дає підстави для наступних висновків:

1. На основі дослідження сутності категорій “ринок” і “ринок праці” уточнено поняття “загальний ринок праці” та розвинуті основні принципів ознаки сучасного ринку праці.
2. Виходячи з загального поняття “ринок праці”, в статі уточнено сутність регіонального ринку праці та визначено його специфічні ознаки.
3. Встановлено, що регіональний ринок праці є частиною загального ринку праці зі своїми загальними та специфічними рисами, на якому функціонують регіональні суб'єкти – робітники та роботодавці, що конкурують між собою за робочі місця та кращих робітників.
4. В регіонах України зменшується економічно активне населення, питома вага якого поступово скорочується. Скорочується також кількість зайнятих, що підтверджує тенденцію до зменшення регіональних ринків праці.
5. На регіональному ринку праці АР Крим формуються тенденції, які негативно можуть вплинути на соціально-економічне становище автономії в недалекій перспективі.

Дослідження в цьому напрямі мають бути здійснені для подальшого вивчення сучасних тенденцій та встановлення закономірностей розвитку загального і регіонального ринків праці в Україні.

Література

1. Пелюх В.М. Ринок праці та зайнятість: Навч. посіб. – К.: МАУП, 1997. – 120 с.
2. Махсма М.Б. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2005. – 304 с.
3. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2004. – 615 с.
4. Бревнов А.А. Основы экономической теории: Учеб. пос. – Х.: ООО «Одиссей», 2004. – 512 с.
5. Єсінова Н.І. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2004. – 432 с.
6. Лукашевич В.М. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навч. посіб. – Львів: Новий Світ-2000, 2004. – 248 с.
7. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Вид-во “Консультант”, 2006. – 575 с.

УДК 334.722.8 (477.75)

В.И. Колесник

ЭКОНОМИКО-СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ В ПРОЦЕССЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ОТНОШЕНИЙ СОБСТВЕННОСТИ В АР КРЫМ

На протяжении последних десяти лет произошли существенные изменения в структуре экономики региона. В значительной степени это было результатом разгосударствления и приватизации имущества государственных предприятий. Изменение формы собственности сопровождалось введением новых организационно-правовых форм хозяйствования. Активизация рыночных экономических отношений обуславливает необходимость определения новых задач и